

Bíró Lajos levelei Új-Guineából.

(Folytatás.)

XVI.

Dr. Chyzer Kornél-hoz intézett levele.

Erima, Új-Guinea, 1897. április 10.

Ha az én jó szándékú terveim mindig úgy sikerülnének, a mint én azt magamnak elgondolom, sohase lenne rám semmi panasz. Már a mult postával küldött leveleim írása közben előre örvendeztem neki, hogy mi mindent küldhetek ezzel a postával: küldök nagy gyűjteményt, sok kéziratot! Nem lett belőle semmi. A hogy egy kicsit újra egészséges lettem, újra csak kicsalt az erdő, majdnem naponként jöttek elő eddig nem látott madárfajok; az esős szak vége felé gazdagabb lett a rovarélet is; meg tamolékát is gyakrabban kezdtem fölkeresni. Végül azután a sok közül valamelyik alkalmatosság szerzett egy kis vérhast, a miből alig bírok kiábolni. Hetek óta nem vagyok jó semmire; ha dolgozom egy negyedórát, pár órát fekszem utána. Szerencsére az én barna ifjaim már segítenek nagyban, legalább a madaraknál. Egyébhez nincsen kedvök. Bogarászni, vagy lepkét fogni majdnem bottal kell őket kergetnem; szívesebben eveznek egész nap, mint egy fél nap lepkésszenek.

Az ilyen munkában azután nem is sok a köszönet.

Most egészen elzártan élek a világtól, a mióta az eső nagyobb mértékben hull. Az én lakásom, a mi most már csak egymagában viseli az Erima-telep nevet, egyenlő távolra van, 4—5 km.-nyire

Stephansorttól is, Erimahafentől is. Más-kor élénk összeköttetés van e két telep közt, keskenyvágányú ökör vontatású vasút megy egyikről a másikig épen előttem. De most itt minden közlekedés szünetel; sohase lehet tudni, hogy a folyók mikor áradnak meg s zárják el az utat, így most a két telep a tengeren közlekedik s én kimaradok a forgalom útjából. Nem kellemetlen nekem ez a magánosság, de betegség idején mégis terhes. Sokszor veszem észre, kivált ha nappal is feküdnöm kell, hogy a szó szoros értelmében magam vagyok itt, szolgálaim elszökdöstek valahová mulatni, tudva, hogy most úgy sincs erőm vagy kedvem verekedni, s mire jobban vagyok, elpárolog a harag is.

Hanem, ha ez a hajó hazafelé indul, én is itt hagyom Erimát, beköltözöm Stephansortba. Meguntam a magam kosztját a saját találmányú ételekkel, a minek szintén része lehet mostani rossz egészségemben. Már előbb is akartam hurczolkodni Stephansortba az európaiak kórházába, legalább egy hétre, nem ugyan azért, mintha nagyon rosszul lettem volna, hanem, hogy a nagyobb bajt megelőzzem. Mert a vérhas magában se kellemes ugyan, de ha hozzá talál szegődni a láz, épen elég egy embernek; segítség alig van ellene.

Különben mulófélben van, a mi

egészségtelen időszakunk is, mely februáriusban és márcziusban legveszedelmesebb, mert ekkor van a legtöbb »Schwarzwasserfieber«, minek nagyobb része rosszul üt ki. Még most ugyan nem jelzi más az időszak változását, mint néhány faj költöző madár visszajötté s minden 10—12 nap közt akad egy egészen száraz nap is.

Nem lesz talán érdektelen összeállítani a lefolyt fél év egészségi állapotáról, hogy mióta itt Stephansortnál vagyok, hogy állottunk mi európaiak

egészség dolgában. Októbertől márcziusig úgyis épen egy fél év. Nem számítva a könnyű muló lázokat, a mikén egy-egy fél nap, egy-egy éjszaka multán túl esik az ember, fordult elő 23 európai közt (a létszám mostanra 14-re apadt, hát átlagos létszámot 17-re lehetne venni) e fél év alatt 82 betegség-eset, a miből 75 eset esik a lázra 198 napi betegség-gel; a félelvi munkanapok közül 7% napi átlag telt el lázban. Részletesen kimutatva:

Októberben volt	8 megbetegedés (lázban)	40 nappal,
novemberben »	11 »	» 26 »
decemberben »	13 »	» 46 »
januáriusban »	16 »	» 39 »
februáriusban »	16 »	» 16 »
márcziusban »	11 »	» 31 »
Összesen volt 75 lázbetegedés		198 nappal.

Egyéb megbetegedés egy-egy ízület-rheumatizmus, aranyér- és szemhártyagyulladás eseteire szorítkozik.

Haláleset e fél év alatt itt egy se volt.

Roszzabbul állott egészség dolgában az az egyetlen gőzös, a »Stettin«, a mely Singaporetől ide a közlekedést egyedül tartja fenn. E hajón magán majdnem annyi európai halt meg, mint Új-Guinea összes német telepein. Három haláleset, mind a három gépész. Úgy látszik, hogy épen a mi itteni levegőnket tartják a legveszedelmesebbnek, mert a legújabb parancs szerint a hajó személyzetének csak a legszükségesebb esetben szabad nálunk a partra szállni, éjjelre itt maradni azonban semmiképen se.

Egészségügyről lévén szó, hadd mondjam el a magam specziális esetét is. Ott kezdődött, hogy januárius 7-ikén lőtt az én salamonszigeti buka-fium egy nagy Varanus-gyíkot, több volt egy méternyinél. Belepréstem egy bádog-edénybe, formolba, de szűk volt neki, kevés folyadék fért belé, harmadnapra

megromlott. Legalább a csontvázát akar-tam megmenteni s vakargatni kezdtem. Valami dongólégy szállt-e róla a jobb oldalra, vagy én kapartam meg egy szunyogcsípést, de másnap reggel fürdés közben egy kis tintás folt formát leltem rajta. Még azon gondolkoztam, ne mentsem-e meg studium tárgyának a haza számára, mikor olyan szépen kezdett pirosodni, hogy az oda vetődött két orvos estefelé igen szépen konstatálhatta rajta a vérmérgezés tüneit s barátságosan meghítt reggelre az operációra. Csakhogy én két folyóvíz közt lakom s az éjszakai zápor úgy megárasztotta mind a kettőt, hogy semmerre se mehettem. Nem várhattam pár napot, míg a víz leapad; végre is kénytelen voltam magam megoperálni. Mértani pontossággal rajzoltam oda 2 cm. széles s ugyanolyan hosszú területet s elkezdtem a műveletet. Hanem a szerzett tapasztalatok után nem ajánlom senkinek az önoperálást. A kés nem jól esett, többre mentem az ollóval. Beillesztettem a két szára közé a ki-

szemelt darabkát, összeszorítottam a fogaimat, behúnytam a szememet s szilárd elhatározással hirtelen jót nyisszantottam rajta. Persze nem ment az egyszerre, szüneteket is kellett tartanom. Egészen rendben voltam már vele, borogattam már, mikor megjött az orvos is, a ki helyzetemet tudva, a tenger felől jött s úgy evezett fel a folyón. Neki már csak azt nyilott alkalma konstatálni, hogy nem fukarkodtam, s kelletténél kissé többet is nyiszáltam le.

Nem szükséges mondanom, hogy a csontváz odaveszett, de én megmaradtam.

De ha már a legrosszabb időszakot kihúztam itt, részt akarok venni a jóban is. Eddig nem mehettem innen, most meg már nem megyek egy-két hajóig. Két igen érdekes kérdés köt ide, a mikbe egy kissé jobban be akarok nézni.

Az egyik a hegyi benszüllött népség, a *jaba-tamolok*. Magam vagyok az egyedüli európai, a kivel érintkeznek, nyelvükből se tudott senki semmit. A *Bogágyiban* levő misszionáriusok csak a *jual-tamolokat* (jual = tenger) ismerik; egyiknél volt vagy tíz szó nyelvükből följegyezve, egy futó látogatás után, a miből legalább látni lehetett annyit, hogy merőben más nyelvet beszélnek.

Eleinte ethnológiai tárgyak, bogarak, kigyók becserélésére szorítkozott az ismeretségünk. Szegény népség nagyon, semmi olyan tárgyuk, a mi a szemgyönyörködtetésére való. Még legváltozatosabbak a nyilak, bár azok se versenyezhetnek a berlinhafeni nyilakkal. Hanem ezekből a nyilakból egész nyilstudium nőtte ki idővel magát; ha majd ezt összeállítom s haza küldöm, nem lesz érdektelen látni, hogy különbözteti és nevezi el a pápua az ő nyilait alak szerint, anyag és készítési hely szerint. Mert a mint olvastam az amerikai indiánokról, hogy megismerik a mocassin-

ról, melyik törzsbeli járt ott, úgy megismeri a tamol minden nyílról, hogy melyik falubeli készítmény. Míg itt vagyok, nem küldöm haza, tovább gyűjtöm és teljesebbé teszem, a mit nem tehetnék olyan könnyen, ha az összehasonlító anyag nem volna kezem között.

Ez a nyíl-tanulmányozás vezetett azután tovább és buzdított tamolék tanulmányozására. Eddig gyűjtött anyagomból a most küldött madarak listája mellett küldök egy kis mutatót tamolék ornithológiai ismeretéről és szókincséről. Szójegyzékem már megütheti az öt-hatszázat, de még nagyon hiányos, mert nagyrészt tárgynév, kevés az ige és tulajdonság-szó. Most már jönnek azok is, de ez olyan bonyolódott, hogy még nem leltem benne vezető fonalat. Ugy igyekszem kifogni rajta, hogy itt nem egyes szavakat jegyzek, hanem mondatokat. Majd ezekből hozzáértő nyelvész megleli a nyelvtan kulcsát is, mert én csak az anyaggyűjtést tartom feladatomnak, szakemberre bízva a feldolgozást.

Hogy milyen nehézségek közt ment ez a gyűjtés, azt elképzelné is bajos. Csak az segített benne, hogy mindent rögtön följegyeztem, vonatkozásával együtt, s később helyesbítettem. Most mulatságos látnom, hogy mások is beleesnek azokba a tévedésekbe, a miken én keresztül mentem, mint a hogy a hittérítő néhány szónyi jegyzékében látom, hogy a házra az a jelentést írta fel: lázbeteg, a fűsüre: erdő, a kókuszdíóra: út. Alkalmasint az elsőben beteg feküdt, a fűsűdízító-füvet az erdőn szedte, a kókusz az útról vette fel.

Nagy az örömem, hogy a mostani postával új fényképlemezeket kaptam, fölvételeket is mellékelhetek. De arra még egyet se tudtam rávenni, hogy mérték alá álljon. Félnék tőle, hogy ezzel megronthatom őket.

Mint furcsaságot említtem fel, hogy jó négy hónapig abban a hitben éltem, hogy az én tamoljaim faluja *Erima*, csak az ötödik hónapban jöttem rá, hogy: *Czinyágyi*. Pedig az erimaiakkal is ismerős lettem, de a mint látták, hogy ezeket nevezem erima-tamoloknak, hagyták a nevet azoknak, nevezték magukat degi-tamoloknak, legtekintélyesebb emberükről.

A másik ok, a miért most szívesen maradok itt, a kártékony rovarok kérdése. Itt nagy terjedelmű ültetvények vannak, s épen most kezdenek legjobban virulni a természetett növények. Egyelőre nem számítom azt az érdekes dolgot, hogy most nyílik először alkalom trópusi gazdálkodást látnom, a mi talán érdekelné rogtan sok ismerőst, ha megirom; mint rovarászt érdekel, hogy micsoda ellenségei vannak itt a dohánynak, kukoriczának és a trópusi gazdasági növényeknek. Az a pár napi szemle, a mit a kormányzó társaságában az ültetvényekben tettem, rendkívül fölkelte érdeklődésemet. Kevés entomológusnak van alkalma látni, hogy olyan földön, hol azelőtt gazdasági kultúra nem volt, hogy jelennek meg ellenségképen a benszülött rovarok; hogy kezdődik a küzdelem a létért a hatalmas ember és parányi rovarok hada közt. Az ember felfordítja itt a természet eddigi rendjét, kiirtja pártfogolt növényei kedvéért az igazi őslakosoknak, a rovaroknak tápláló növényeit. Hogy támadnak ezek rá az idegen jövevényekre s igyekeznek visszaállítani konok konzervativizmussal a megszokott régi állapotot! Mintha Dr. Horváth Gézának módjában volna belepillantani a hazai gazdasági viszonyok őskorába, annak is első éveibe: olyan ritka alkalom ez nekem itt!

Ezt a praktikus rovarásztást egyébiránt nem csupán elméleti czélból né-

zem. A kártékony rovarok ismertetésével hasznot teszek a tulajdonos társaságnak, meghálálom eddigi segítségét és ezzel számíthatok további támogatására, a mi nekem itt nélkülözhetetlen.

Körülbelül jeleztem ezzel munkatervemet a következő hajó érkezétségig, május végéig. Akkor valószínűleg a Bismarck-szigetségre megyek át, ha ugyan nem maradok itt július végéig. Finschhafent hagyom még; ott megkezdődött az esős évszak, s nem akarom az egész esztendőt ezzel az idővel húzni ki.

Méltóságodtól ez a posta nem hozott levelet, csak a »Budapesti Hírlap« számát a Társulat közgyűlésének a leírásával. Beszél az úgy magában is, sokat, sokat, hogy odahaza nem nézik közönyösen vergődésemet az itteni nehéz viszonyok között, Természettudományi Társulatunk lelkesítő szavára mozgalom indult meg segítségemre. Nem számítom magamat azok közé, kik érdemül tulajdonított kötelességteljesítésükért mindjárt a haza bőkezű jutalmazását várják, s ha reményeik nem teljesülnek, a haza hálátlanságáról szoktak panaszkodni. A haza nem tartozik nekünk semmivel, mi tartozunk neki mindenünkkel. Minthogy nincsenek hálátlan szülők, csak hálátlan gyermekek. Annyival jobban esik annak hírért halanom, s a hírrel együtt érkező első részletét kapnom, mert nem is sejtve, kedves meglepetésül jött.

Szívem mélyéből mondom érte hálát Társulatunknak s a nemes szívű adományozóknak. Nincs miért tagadjam, szükségem van rá, nagy szükségem, s jó lélekkel fogadom el, mert meg vagyok róla győződve, hogy nemes cél szolgálatában hasznosan fogom gyümölcsöztetni.

Teljes örömet, lelkesedésemet csak egy gondolat zavarja meg. Lesz-e erőm megfelelni annak a kötelességnek,

melyet e hazafias mozgalom vállaimra rakott? Míg egyedül állottam, nem tartoztam felelősséggel senkinek, de e lelkes részvét és segítség súlyos kötelességet, nagy felelősséget ró reám, a miknek vajha becsülettel helyt állani tudnék!

Mostani küldeményemben csupa állattani tárgyak mennek 12 ládában. A ládák száma sok, de egyik se nagy, mert úgy kellett csomagolnom, hogy egy-egy ládát a folyón átgázolva át tudjon vinni egy fiú; különben egy véletlen eső ide szorít vele. Nagyobb része madárbőr, fészek, csontváz és mellcsont, meg kigyók, gyíkok és rovarok. Az egyik ládában van két kisebb csomag, orvos-természettudományiak. Az egyik pár mikroszkópi praeparatum, benne piczi atkák, az itteni őserdők csapásai (németül Buschmucker). Az állat tartózkodási helye, a sebek leírása, gyógyulási processusa, benszültt orvosága, minden tárgy benszültt nevével az ott mellékelt leírásban van bővebben jelezve.

A másik kétféle emberi bélférget tartalmaz. Az egyik alkalmasint az *Anchylostomum duodenale*, elhalt benszültt duodenumából (száján én nem látom a képen rajzolt jellemző részeket).

Egyébiránt gyilkos féreg. Még érdekesebb lehet a másik. Nagy tömegben szabadul el lázzal párosult vérhasban szenvedőtől; e jelenség után pár napra következetesen beáll a halál. A legtöbb haláleset okozója a maláj, khinai és benszültt munkások közt. A bővebb adatok ezekre is az illető üvegeknél mennek, itt csak jelzem, addig is, míg a küldemény megérkezik.

Bélférgeket különben is sokat gyűjtöttem. Vannak pántlikagiliszták s más férgek vaddisznóból, óriás kigyóból, kurta kigyóból, papagájokból, galamb szemüregéből stb. Tudtommal férgeket itt csak egy orvos gyűjtött Finschhafenben, de a mikor meghalt, a »Nachlasspfleger«-nek legelső dolga volt az ilyen ocsmányságokat kidobni.

A madárfészkek csomagjában két kazuártojás is van, a mik nem jók zoológiai tárgynak, csak dísz tárgynak. Egyiket ketté kellett reszelnem, mert teljes embrió volt benne, s már előbb annyira megsértettem, hogy életben maradásához nem bíztam. Társát ágyamban melengtettem s harmadnapra ki is bújt a kis kazuár; most szaladgál utánam mint egy kis kutya. Igen kedves állatka. Majd megvállik, lesz-e olyan hú is, mint a kutya!